

MISKOLCZY AMBRUS

Mircea Eliade nyilvános rejtőzködése

A rejtőzködés és a magamutogatás dialektikája jellemzi Mircea Eliadét, és éppen ez a dialektika ingerel támadásra, leleplezésre, majd pedig apológiára. E polémiák irodalma hatalmas, áttekinthető, de – egy ponton túl – minek? Legfeljebb azért, hogy megmosolyogjunk. És talán azért, hogy Eliadét is némileg megsajnáljuk, hogy olykor szánalmas hazudozásra kényszerítette a Történelem. Eliadét mint vasgárdista publicistát és aktivistát 1938 júliusában letartóztatták. 1938 októberének végén – miután a csíkszeredai börtönben tüdőbeteg lett és vért köpött – megtagadta a mozgalmat, aláírta a deszolidarizáló nyilatkozatot. Emlékirataiban azt hazudta, nem írta alá, mert „nem tekintettem magam »politikusnak« [om politicus= homo politicus],” sőt, mivel nem is hitt Codreanu – a Kapitány – csillagában, abszurd lett volna aláírnia.¹ Valójában, aláírta,² de úgy látszik, szégyellte, hiszen ez legionárius szemmel áruulás. Ugyanakkor Codreanut nem tagadta meg, legionárius múltját sem teljesen. A nyilvánosság előtt sem, transzfigurálta. Példa erre *Iphigénia* című drámája, és benne a korábbi legionárius cikkéből szó szerint átvett fordulatok.³ 1939 végén írta, és 1941 februárjában mutatták be. Az önfeláldozás drámája. Jól jött az immár legionáriusokat üldöző Antonescu-féle rendszernek is, mert háborúra készült mindenki. Most már a hatalomnak másodlagos jelentőségű lehetett, hogy a nézőknek Codreanu vagy más legionáriusok jutnak eszébe. Mert volt erre példa. „Eliade Codreanuról akar megemlékezni”⁴ – írta az a kritikus, aki nyíltan csak „abszurd mesterkéeltségnek” nyilvánította a darabot.⁵ Eliade viszont nem mesterkéltlen emlékezett, amikor a következőket adta Iphigénia szájába: „Egy hős számára a dicsőség és a hősi halál az igazi élet. Míg a legtöbb ember utódjai révén él tovább, a hősök nagy tetteik emléke révén élnek.”⁶ Ezt tették a legionáriusok. De Iphigénia már Antonescu szája íze szerint beszélt, amikor úgy búcsúzott, hogy „lelke nagy háborúnak ad életet”.⁷ Ezt még az 1950-es években, a hidegháború elején ki lehetett így adni, de az 1971-es – szalonképesebb – változatából kihagyta a szerző, így 1982-ben a bukaresti nézőközönség az újradolgozott verziót élvezhette, és benne az áldozat mítoszát, annál is inkább, mert 1980 végén a bukaresti élelmiszerüzletek eléggé kiürültek, és beköszöntött a nélkülözés – az államadósság törlesztéséhez kellett az áldozat.

Eliade igazában megúsza az áldozatot, és nem is tagadta, hogy ez *felix culpájának*: legionáriusi szereplésének köszönhető. 1940 áprilisában Londonba, majd 1941 februárjában Lisz-

¹ Mircea Eliade: *Memorii 1907–1960*. București, 1997. 347., 350.

² Mihaela Gligor: *Mircea Eliade. Anii tulburi: 1932–1938*. Buc. 2007. 188.

³ Alexandra Laignel-Lavastine: *Cioran, Eliade, Ionesco. L'oublié du fascisme*. Paris, 2002. 197.

⁴ Claudio Mutti: *Mircea Eliade, Legiunea și noua închiziție*. Buc. 2001. 102.

⁵ Petru Comarnescu: [inc.: Teatrul ...] *Revista Fundațiilor Regale*, 1941. 2. sz. 475.

⁶ Mircea Eliade: *Coloana nesfârșită*. Buc. 1996. 29.

⁷ Mircea Eliade: *Ifigenia. Manuscriptum*, 1974. 1. sz. [58.]

szabonba küldték ki diplomáciai szolgálatba, kulturális attasénak. Ha otthon marad, 1945 után már börtön várja – jobbik esetben. Legionárius kötődéseit persze csak azután vallhatta meg, hogy 1940 szeptemberében felállt a „nemzeti-legionárius állam”. Ekkor a követségi kollegák előtt büszkén vallotta, hogy „e mozgalom egyik irányító fénye” volt.⁸ Angol titkosszolgálati jelentés szerint ő volt „a legnácibb” a követségi dolgozók közül.⁹ Amikor aztán fordult a kocka otthon, a Légió újabb – 1941. januári – betiltása után, jobb helynek ígérkezett Lisszabonban. Itt keserűen állapíthatta meg, hogy a legionáriusokon kívül a románok közül „szinte senki sem fogja fel, hogy mi vár ránk, ha az angol-oroszok győznek. Elfog a jövőtől való félelem, hiszen ha veszítünk, elveszünk, mint állam és mint nemzet”. Most már a legionáriusokat kérlelhetetlenül üldöző Antonescuhoz kellett hűnek lennie, de közben legionárius barátaival beszélgetve próbálta megtudni, mi történt. És rájött, törbe csalták őket, és mint valami naivok bele is estek a csapdába. És nem hitte el a rágalmakat, melyek szerint előtte még meg is gazdagodtak volna.¹⁰ Közben vigyázni kellett a szájára. 1942 nyarán például Mircea Vulcănescu államtitkárhelyettesével, C. Noicával vitakoztak a világ dolgairól. Ez utóbbi szemrehányást is tett a magas rangú barátnak, hogy fenntartások nélkül kiszolgálják az államot, tétlenül nézték Codreanu megölését, megszavazták a carlista alkotmányt. Eliade csak egyszer egyszer szólalt meg, „megvallván, hogy noha legionárius, belpolitikai fejleményről nem alkotok véleményt, amíg tart az Oroszországgal folyó háború”.¹¹ Erről a „nohá”-ról egy szemiotikus több oldalt írt, arra a következtetésre jutva, hogy Eliade „nohá”-ja csak udvariassági formula, azért minősítette magát így a beszélgetés során, mert nem akarta megsérteni barátját, Noicát, a naplójában többet nem tért vissza a Légióra.¹² Ez a magyarázat szemiotikai tréfa!? Mondhatott volna egy diplomata mást egy államtitkár előtt? Ha túlságosan kiáll a Légió mellett, visszahívják, s oda a magas fizetés. Viszont kockázatmentesen írhatott egy kis könyvet Salazar fasiszta mintaállamáról, ebben egyébként saját hazája politikusainak és közvéleményének is üzent. Bemutatta, miként kell a vallást és az államszervezést párosítani. Igazában saját szépirodalmi és tudományos tevékenysége kötötte le. Ebbe menekült a Történelem elől. Miután újraolvasta regényeit, meggyőződött saját írói nagyságáról.¹³ De szorongott; mivel az idők még zavarosak voltak, és már 1942 szeptemberében kísértette a latin-keresztény civilizáció összeomlásának és a proletárdiktatúra, pontosabban „a legaljasabb szláv elemek” diktatúrájának réme, félt, hogy az új világba, az elkövetkező „paradicsomi káoszba” nem tud betagozódni. Élete tragédiáját abban látta, hogy ő maga „klasszikus pogány”, aki keresztény akar lenni. De hiába. „Számomra a kozmikus ritmusok, a szimbólumok, a jelek, a mágia, az erotika jobban léteznek és »közvetlenebbül«, mint a megváltás problémája”. Az értelmes halál gondolata foglalkoztatta, és két dolgot tartott jogosultnak: „a misztikát és az orgiát, a hitet a szentségben és a cinikus felbomlást a kéjben”. Ő inkább az alkotás misztikájába próbált belemetkezni. Közben nyomasztotta, hogy ritkán érzi „Isten jelenvalóságának szükségességét”, nem tud imádkozni, saját vallásos hivatását abban látta, hogy „a holtak hitt dolgok ta-

⁸ Dumitru G. Danielopol: *Jurnal londonez*. Iași, 1995. 387.

⁹ Laignel-Lavastine: *Cioran, Eliade, Ionesco*, 282.

¹⁰ Mircea Eliade: *Jurnalul porthugez. I*. Buc. 2006. 130., 132.

¹¹ Eliade: *Jurnalul porthugez. I*, 133.

¹² Sorin Alexandrescu: *Cumpăna apelor*. Eliade: *Jurnalul porthugez. I*, 19–23.

¹³ Eliade: *Jurnalul porthugez. I*, 100.

pasztalati érvényességét” tárja fel,¹⁴ más szóval a szentet a profánban. Számára „egy spirálban, vagy »életfában« ugyanannyi a szentség, mint egy ikonban”.¹⁵ Ez már eltávolodás a Légió vallásosságától, annak megtagadása nélkül. Viszont – Carl Christian Bry kifejezésével élve – titkos vallás¹⁶ – tudományos köntösben. A gnosztikus hagyományba illeszkedik. „Fő foglalatosságom – írja naplójában – éppen a megváltás a történelemtől; a szimbólum, a mítosz, a rítus – az archetípusok.” Ugyanakkor itt a történelemben „kell visszaszerezni az ember kozmikus öntudatát”.¹⁷ „Ha a rítus olykor az emberiség feladását követeli meg, ezt csak azért teszi, hogy az ember az abszolút valósággal szolidarizáljon.” A kereszténység ezzel szemben önfeladás.¹⁸ Ez az életszemlélet vallástudományának magja. Felesége közben – 1944 novemberében – rákban meghalt. Eliade újra elővette az evangéliumokat. És miközben fájdmáról adott számot magának, úgy érezte, felesége „bűneim miatt és az ő üdvözülése miatt vétetett el. Isten akarta őt elvenni, hogy engem új életbe vessen, amelyről még nem tudok semmit”.¹⁹ Felesége – Nina Mareş – iránti szerelme és legionarizmusa egységet alkotnak, ugyanis az asszony odaadó legionárius volt.²⁰ Az új élet Párizsban kezdődött, majd 1956-tól Chicagóban folytatódott. 1945 októberében Ionescóval, aki őt legionárius múltja miatt nem is akarta látni, csak megvitatták, mi történt. Ezután Eliade naplójának arról vallott, hogy a „problémát egyszer s mindenkorra meg kell haladni. Codreanu és a főnökök halála után a Gárda már sztrigójá vált”. Más szóval vámpírrá, és a vámpír visszajár kísértetni az élőket. Eliade szerint a Gárda „nem nyugszik sem a sírban, sem a történelemben”. Márpedig „ezeket a dolgokat fel kell számolni, azaz integrálni”. A pszichiátria módszerét ajánlotta Eliade, a trauma feldolgozását, „a Gárda traumáit, pusztításait, bűneit, extázisait integrálnunk kell, és lépünk tovább. Nem olyan folyamatról van szó, amelyet le kell zárni, hanem az akarat és a megértés alkotó aktusáról”.²¹ De hogyan is sikerült ez az integráció?

Eliade 1950-ben nősült meg újra. Második felesége – Christinel Cotescu – nem szerette a Vasgárdát, mindig dühbe jött, ha férje legionárius múltjáról beszéltek.²² A férfi ugyanis megesküdött feleségének, hogy nem volt vasgárdista, és az asszony el is hitte.²³ Eliade nem tagadta meg önmagát, részt vett az antikommunista propagandában. Ugyanakkor elkezdte a múlt átírását. Úgy emlékezett meg legionárius harcostársairól, Dragoş Protopopescuról és George Racoveanuról, mintha ezek nem is vettek volna részt a mozgalomban.²⁴ Nagy regényének – önmagára hasonlító – főhősét is úgy léptette fel, mint aki nem is kötődött a mozgalomhoz, és mégis felelősségre vonták. A regényt még Londonban akarta elkezdni, azzal a céllal, hogy

¹⁴ Eliade: *Jurnalul porthugez. I.*, 135–139.

¹⁵ Eliade: *Jurnalul porthugez. I.*, 139.

¹⁶ Carl Christian Bry: *Verkappte Religionen*. Stuttgart, 1924.

¹⁷ Eliade: *Jurnalul porthugez. I.*, 234.

¹⁸ Eliade: *Jurnalul porthugez. I.*, 244.

¹⁹ Eliade: *Jurnalul porthugez. I.*, 271.

²⁰ Marta Petreu: *De la Junimea la Noica*. Cluj-Napoca, 2011. 325.

²¹ Matei Călinescu: *Despre Ioan P. Culianu și Mircea Eliade*. Iași, 2002. 196–197.

²² Alexander E. Ronett: *Mircea Eliade. Mircea Eliade în conștiința contemporanilor săi din exil*. Szerk. Gabriel Stănescu. Norcross, 2002. 295.

²³ Petreu: *De la Junimea*, 383.

²⁴ Mircea Eliade: *Împotriva deznădejdi*. Buc. 1992. 50–51., 245–250.

népét regenerálja,²⁵ de aztán Párizsban írta meg, 1955-ben már meg is jelent franciául, és csak 1971-ben románul. Munka közben egyik legionárius barátjának megvallotta, hogy „egyszer majd eljön az idő, hogy a legionárius drámát belülről („*desde dentro*”) lássák, de nem ebben a regényben”.²⁶ A mű címe franciául majd az angol fordításban: „Tilos erdő”, románul: „Szent Iván éj”. Irodalmi remekművének tartotta.²⁷ Az irodalomkritika már nem ilyen lelkes. Társadalmi realizmus és ezoterikus romantika keveredik benne, tele obskúrus furcsaságokkal.²⁸ A Vasgárda jelen van – átstilizálva. Vasgárdista barátai is felismerhetők – bár őket is átstilizálta. A prototípusok azonosítása amolyan irodalmár szórakozás.²⁹ De jellemző, az azonosítók csak egy valakit felejtettek el azonosítani, igaz, ez a valaki csak mitikus ködben úszó figura, de ő szervezi az antikommunista ellenállást. Ez a regényben Pantelimon. A kommunista pribéknak Ștefan Biriș így vall róla: „Magas férfi, szép, fekete, égő szemekkel. Mintha nem volna kora. Mintha nem közölünk való volna. Azt mondják, a hegyről jött. Ha az ember közeledik hozzá, megérti, már késő. Nem tud az ember neki ellenállni, az övé lesz. Valamennyiünkkel ez történt: akik egyszer találkoztak vele, nem tudtak többé elválni tőle. Valamennyiünket Párizsba visz...”³⁰ Ennek a valóságbeli alteregója maga Codreanu. Pantelimon karizmájának leírása Codreanuéra illik. A róla valló hős neve – Ștefan Biriș – sokatmondó, mert a valóságban, a véres valóságban Victor Biriș adta ki a parancsot a Jilaván bebörtönzött magas tisztségviselők legyilkolására. Ștefan Biriș éppen Cioran alteregója, a filozófusé, aki a jilavai gyilkosságok után néhány nappal a rádióban Codreanut magasztalta. Aztán visszament Párizsba. És azért kapott e regényben egy fricskát. Biriș, a regényhős úgy kerekedett kommunista vallatója fölé, hogy elénekelt *A bărănyka (Miorița)* című népballadát, amelyet Cioran egyébként – fatalizmusra ösztönző – nemzeti átoknak tartott. *A Miorița*t énekelő hősi epizód ihletője Mircea Vulcănescu,³¹ akinek a népballadáról való nézeteit Cioran gunyorosan bírálta. Eliade viszont valóságos néphimnuszszá akarta tenni a balladát. Kvázi-ördögűző szereppel ruházta fel. Ellensúlyozta a „történelem terrorját”, azt, hogy a nagyhatalmak nyomását ugyan nem tudják elhárítani a kisépek, de lelkiileg, léleekben ellensúlyozni tudják – a szentség felismerésével. Értelmet adnak az értelmetlennek.³² A regényhős ezt tette. Ellenpontja ez a regénybeli jelenet annak, ahogy Eliadénak a királyi diktatúra által ítélet nélkül kivégzett gárdista barátja, Mihail Polihroniade, aki – egyébként kárhoztatta az ortodox ceremóniákat és formákat, inkább a nyers hatalomátvitel híve volt – a kivégzőosztag előtt mosolyogva cigarettára gyújtott.³³ Eliade számára a bátorság megtestesítője a gárdista volt és maradt. Csofálattal idézte fel a Spanyolországban elesett Ion Moța szavait: „Aki meg tud halni, sohasem lesz rab”, és „Hamvaid a legerősebb dinamit.”³⁴ „Bátor vagy, mint egy legionárius” – dicsérte

²⁵ Țurcanu: *Mircea Eliade*, 391.

²⁶ Eliade: *Europa*, I. 451.

²⁷ Mircea Eliade: *Europa, Asia, America... II.* Buc. 2004. 243.

²⁸ Nicolae Manolescu: *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură.* București, 2008. 862.

²⁹ Ion Vartic: *Noaptea de Sânziene. Dicționar analitic de opere literare românești. III.* Szerk. Ion Pop. Cluj-Napoca, 2001. 136–139.

³⁰ Mircea Eliade: *Noaptea de Sânziene. II.* Buc. 1991. 334.

³¹ <http://www.fgmanu.ro/permanente.php#p885> (2012. 07. 01.)

³² Miskolczy Ambrus: *Mircea Eliade „Néphimnusz”-a. Holmi*, 2011. 1. sz. 50–74.

³³ Eliade: *Memorii*, 350.

³⁴ Țurcanu: *Mircea Eliade*, 314.

D. Țepeneagot, a disszidens író, amikor ez a '70-es években oly bátran dacolt a hatóságokkal, amíg annak rendje s módja szerint ki nem tették az országból.³⁵ Eliadét a múltért való felelősségvállalás helyett a történelemből való kilépés technikája foglalkoztatta, a jelenben pedig az antikommunista ellenállásé. A nagy regény is erről szól.

A főhősnek, aki Eliade alteregója, bár ezt tagadta,³⁶ Ștefan Vizirunak két szerelme van; felesége meghal, másik szerelmével autóbalesetet szenved, és Szent Iván éjén – június 24-én – megnyílik az ég. A halál tehát újjászületés. Mert mint Eliade egyik dedikációjában írta: regénye „jelenkori történelemben rejtett mitológia”.³⁷ (Egyébként 1927. június 24-én alakult meg a Vasgárda, és ez is találgatásra adott alkalmat.³⁸) Az még egyértelműbb, hogy Eliade az 1940 november 9–10-i éjszakai földrengést áttette november 29–30. éjszakájára, 1938-ban ugyanis ekkor gyilkolták meg Codreanut 13 társával együtt.³⁹ Éntörténet-hamisítás és írói fikció határán helyezkedik el az, ahogy Viziru[Eliade] vétenül bekeveredik a legionárius mozgalomba. És miután Csíkszeredára internálták, úgy viselkedett, mint maga Eliade az emlékirataiban, nem írta alá a deszolidarizálási nyilatkozatot, mondván, hogy nem politikus. Láttuk, Eliade aláírta, és aztán a miniszterelnöknek írt levelében úgy kért támogatást *Zalmoxis* című folyóiratára, mintha nem is lett volna legionárius.⁴⁰ „Ingatag legionárius” volt, kettős játékot kellett játszania, magával és a világgal. Ha teljességgel megtagadja a Vasgárdát, akkor a vasgárdisták csinálnak botrányt, ha bevallja, akkor, úgy érezte, kiadja magát,⁴¹ hiszen „szemek százai” lesnek rájuk – mint egy legionárius barátjának írta, akit óvott a szókimondástól, különben „élve temetik el”.⁴² Ezt a barátot – Vasile Posteuca – nem tudta meggyőzni, vitatkozott vele a történelemtől, például arról is, hogy szerinte a román nép története szerencsétlenségek sora lenne. De a nézetkülönbség ellenére, a régi barát azt vallotta, hogy éppen Eliade írhatja „csodálatos könyvet a Kapitányról”.⁴³ Eliade inkább az ellenkezőjét tette, ha múltját firtatták, tagadott. Kétségtelen, a nagy legionárius regényt Mircea Eliade akarta megírni, de aztán önmentő korrajz és mitológia lett belőle. Igazában nem nagy regény, bár terjedelmes. A szerző volt nagy. Ma Romániában a legnagyobbnak tartott román. Külföldön a legnagyobb célpontja a leleplező-tisztázó indulatoknak.

Eliadét lelkes tanítványa, Călianu akarta tisztázni a legionarizmus vádjától, aztán, amikor elolvasta egy-két írását, egyre jobban megdöbben. Miután Eliade közbenjárásával hozzájutott Codreanu könyvéhez, kétségbeesett. További felvilágosításokat kért a Mestertől, aki 1978 januárjában kitért a hosszabb magyarázat elől, de leszögezte, hogy a Légión iránti rokonszenve közvetett volt, Nae Ionescun keresztül érvényesült, és gondolkodására, írásaira nem volt semmi hatása, csak ürügy volt arra, hogy 1944 és 1968 között szidalmazták. Egyébként Codreanuról „nem tudom, mit higgyek; biztos, hogy *becsületes* volt, és képes volt

³⁵ Dumitru Țepeneag: *Reînțoarcerea fiului la sînul mamei rătăcite*. Iași, 1993. 99.

³⁶ Eliade: *Memorii*, 350.

³⁷ Petreu: *De la Junimea*, 365.

³⁸ Matei Călinescu: *Despre Ioan P. Călianu și Mircea Eliade*. Iași, 2002. 22.

³⁹ Petreu: *De la Junimea*, 372.

⁴⁰ Eliade: *Europa*, I. 140.

⁴¹ Petreu: *De la Junimea*, 373–374.

⁴² Eliade: *Europa*, II. 527.

⁴³ Vasile Posteuca: Semicentenarul Mișcării Legionare (1927–1977) <http://www.miscarea.net/posteuca2.htm> (2012-05-22)

felébreszteni egy egész nemzedéket, de nem lévén politikai érzéke, egész sor megtorlást provokált (II. Károly, Antonescu, kommunisták), amelyek lefejezték az általa »felébresztett« nemzedéket. Nem hiszem, hogy meg lehetne írni a legionárius mozgalom objektív történetét és C. Z. C. portréját. A kéznél lévő dokumentumok nem elégségesek. Sőt, »objektív« magatartás a szerző számára fatális lehet. Ma nem fogadják el csak az apológiákat (amelyeket a valamennyi nemzethez tartozó csekély számú fanatikus ír) vagy a kivégzéseket (amelyeket az európai és amerikai olvasók többsége számára készítenek). Buchenwald és Auschwitz után még a becsületes emberek sem engedhetik meg maguknak, hogy »objektívek« legyenek.”⁴⁴ Szóban is hasonlókat mondott, még megtoldva azzal, hogy Codreanu azért nem volt hajlandó semmiféle együttműködésre a politikai pártokkal, mert azokat korruptnak tekintette, és „majdnem misztikus beatitudóban élt”, mondván, hogy a nép és Isten akaratát teljesíti ki. Miután a Vasgárdát lefejezték, ez a szervezet a Gestapo engedelmes eszköze lett, amibe Codreanu nem ment volna bele soha. Ami antiszemitizmusát illeti, Culianu kérdésére, hogy a Kapitány antiszemitizmusa pályája vége felé csak gazdasági antiszemitizmus lett volna, Eliade válasza: A. C. Cuza volt a nagy antiszemita, a Liga képviselte az antiszemita örületet. Ez fertőzhette meg Codreanút, aki a vége felé már ésszerűbb lett, elutasította a náci rasszizmust, a kisebbségek asszimilációját helyezte kilátásba és megtiltotta a durva, felelőtlen antiszemita akciókban való részvételt.⁴⁵ Ez lenne tehát a Vasgárda „objektív” orális története. Emlékirataiban is némileg hasonlóképpen írt. Sőt, még erősebb bennük a Codreanu-apologetika. „Nem tudom, miként fogja a történelem megítélni Corneliu Codreanút.” Mert „számára a legionárius mozgalom nem politikai jelenség volt, hanem vallásos etikai lényegű jelenség. Gyakran hangsúlyozta, hogy nem érdekli a hatalom megszerzése, hanem az »új ember« megteremtése”. Tudta, mi készül ellene, menekülhetett volna, de „hitt az áldozat szükségszerűségében, úgy vélte, minden újabb üldözés csak megtisztítja és megerősíti a mozgalmat, hasonlóképpen, hitt saját sorsában és Mihály Arkangyal támogatásában”. És oly sok körlevélben [eddig ismeretlen!] kijelentette, hogy a legionáriusok akkor sem állnak ellen, ha megkínózzák őket. Előtte néhány sorral azt írta Eliade, hogy Codreanu meggyilkolása megerősítette abban, hogy „nemzedékünknek nincs politikai sorsa”, és ennek „valószínűleg Codreanu sem mondott volna ellent”. Tegyük hozzá, ezt halála után nem is tehette volna. Annál is inkább, mert utána, néhány sorral lentebb Eliade szerint „valószínűleg Codreanu és oly sok legionárius abban a meggyőződésben halt meg, hogy áldozatuk siettetni a mozgalom győzelmét”. Igaz, voltak olyanok, akik csak helytelen politikai taktikát követő áldozatot láttak, és még a hit sem vigasztalta őket, mint Polihroniadét, aki kivégzése előtt derűsen cigarettára gyújtott. Ő maga pedig csíkszeredai fogságában is arról győződött meg a legionáriusokkal való beszélgetései során, hogy „a legionárius mozgalom szerkezete és hivatása misztikus szektáé, nem politikai mozgalomé”. És ezért: „A modern kereszténység történetében ritkán fizettek több vérrrel a börtönkért, az imákért és az Istenbe vetett vak hitért.” Annál nagyobb a felelőssége azoknak a legionárius vezetőknek, akik a november 30-i gyilkosságokkal megsemmisítették a korábbi véraldozatokat.⁴⁶ (November 27-én mérszárolták le a jilavai börtönben a tisztségviselőket, 30-án pedig Nicolae Iorgát és Virgil Madgearut.)

⁴⁴ Ioan Petru Culianu: *Dialoguri întrerupte. Corespondență Mircea Eliade – Ioan Petru Culianu*. Szerk. Tereza Culianu-Petrescu, Dan Petrescu, Iași, 2004. 126-127.

⁴⁵ Ioan Petru Culianu: *Mircea Eliade*. Buc. 1995. 233.

⁴⁶ Eliade: *Memorii*, 349-353.

Nem csoda, hogy közben Culianu már érthetetlennek tartotta Eliade legionarizmusát, és bár úgy olvasta az Iphigéniát, mint „Codreanu meggyilkolásának transzparens allegóriáját”, fontosabbnak tartotta a *Manole mester* és *A bárányka* gondolatiságával való rokonságot.⁴⁷ „A nagy ember” című 1945-ös novella hőisében, Cucoaneşban viszont Codreanura ismert. Ezt ugyanis ellenségei Coconak nevezték, a parasztok pedig Cuconunak. A cselekmény a '30-as évek derekán játszódik, és szerfölött egyszerű: Cucoaneş mérnök hazajön, és elkezd nőni, visszavonul egy hegyre, majd kinövi az országot, nyom nélkül eltűnik. A Codreanu-allegória mellett szól az, hogy Cucoaneş úgy kezd beszélni, hogy senki sem érti, tehát szava pusztába kiáltott szó, mint a Megváltóé. Ezzel a magyarázattal szemben Eliade egyik apológétája viszont önéletrajzi allegóriaként értelmezte a novellát.⁴⁸ (Nyilván nem Eliade legionárius cikkeire gondolt, mert ezeknek volt hatása.) Culianu viszont keserűséggel nyugtázta naplójának, hogy mestere élete végéig hű maradt legionárius mitológiájához, sőt ez nemcsak szépirodalmi tevékenységét szőtte át, hanem belejátszott tudományos munkásságába is.⁴⁹ Még akkor is, ha Eliade fasiszta múltjának egyik feltérképezője úgy vélte, hogy totalitárius olvasási módra vall az, ha inkvizítorként legionárius mozzanatokot keresnek Eliade tudományos munkáiban.⁵⁰ Eliade egy életre hálás maradt – az egyetemi ifjúság oly nagy részét a Vasgárdának megnyerő – Nae Ionescunak. Igaz, először nem tudta eldönteni, hogy bohóc-e vagy zseni,⁵¹ végül ez utóbbi felé hajlott, mert vallástudományának kialakításához az ő útmutatása is kellett. Megerősítette a valóságos, mint szent, és a szent, mint egyetlen valóság, az abszolútum kultuszában. És egyedül Culianunak vallotta meg, ha Bukarestbe menne, a temetőben hozzátartozói sírja mellett Nae Ionescuét halmozná el virággal.⁵² Culianut viszont egy amerikai szórakozóhely mellékhelyiségében tarkón lötték, haláláról már könyvet is írtak, találgatva, hogy vasgárdisták, posztkommunista román titkosszolgálatok vagy ki tudja, kik voltak a tettesek. Mert az áldozatnak korábban állítólag jó szélsőjobboldali kapcsolatai voltak, aztán megtagadta a Vasgárdát, sőt Fagárdának csúfolta, és a posztkommunizmust sem kímélte...⁵³

Sokféle spekulációra ad alkalmat Eliade rejtőzködése, hiszen ahelyett, hogy megírta volna egy fasiszta vallomását, egy fasiszta hazudozásait írta körül. Kódolt szövegeket produkált. Codreanu nagy perében rá hivatkozott, amikor a legionárius mozgalom politikai jellegét tagadta, az emlékező Eliade pedig saját magát mintha a Kapitányban, „A nagy ember”-ben jelenítette volna meg. Incselkedett üldözőivel, akiket őszinteségével lefegyverezhetett volna. Így viszont Saul Bellow egyik regényében gyilkosként szerkesztette ki, hiszen román származású vallástörténész professzor az a hőse, aki Amerikában zsidókkal barátkozott, korábban viszont legionáriusként a zsidók ellen uszított, a legionárius felkelés alkalmával részt vett a bukaresti vágóhídon rendezett zsidógyilkosságban.⁵⁴ Tudjuk, Eliade ekkor már nem tartózkodott

⁴⁷ Andrei Oişteanu: Mircea Eliade între publicistica politică și opera științifică. <http://www.romania-culturala.ro/articol.php?cod=7471> (2013. 03. 06.)

⁴⁸ Matei Călinescu: *Despre Ioan P. Culianu și Mircea Eliade*. Iași, 2002. 72–74.

⁴⁹ Culianu: *Dialoguri*, 127–128.

⁵⁰ Norman Manea: Mircea Eliade et la Garde de fer. *Les Temps modernes*, 1992. 549. sz. 108.

⁵¹ Mircea Eliade: *Romanul adolescentului miop*. Buc. 1989. 251.

⁵² Culianu: *Dialoguri*, 227.

⁵³ Ted Anton: *Eros, magie și asasinarea profesorului Culianu*. București, 1997.

⁵⁴ Saul Bellow: *Ravelstein*. Bp., 2003.

kodott otthon. Méltán lehetett tehát felháborodni a párhuzam miatt.⁵⁵ Csakhogy Eliade orvosa, aki maga elkötelezett legionárius volt, Sima híve, Eliadéről úgy nyilatkozott, hogy páciense Simát sem kritizálta. (Valóban, Eliade emlékirataiban is csak az Antonescu–Sima kormányzat alatti legionárius terroristák bűneiről írt.) Az orvos szerint Eliade azt tartotta volna helyesnek, ha az 1937-es választások után a Vasgárda is részt vállal a kormányzásban. Iorga meggyilkolását ugyan sötét foltnak tartotta, de az egykor általa is tisztelt történészben a király és szeretője gőgös szolgáját látta, sőt, szerinte jobb lett volna, ha rögtön a legionárius hatalomátvétel után törvényes ítélet nyomán felakasztják vagy megnyúzzák. Később már nem vett részt a mozgalomban, de meggyőződéses antikommunista maradt, és nem bízott a kommunizmus összeomlásában sem. Reménytelenül távozott.⁵⁶ Az orvos emlékezésén is lehetett háborodni.⁵⁷ Csakhogy ki tudja, miket mondott Eliade meghitt barátainak, és mit mondott orvosának? A pletyka útjai kiszámíthatatlanok. Eliadénak voltak heves kifakadásai. A legionáriusok Iorgát Codreanu halála miatt kárhóztatták, és lehet, Eliade mondott olyasmit, amit orvosa tovább stilizált, viszont 1948-ban cikkben kesergett a nagy történetíró halála fölött, elítélve azt, hogy a kommunisták munkáit bevonták, igyekeznek elfelejteni.⁵⁸ Egyébként időnként kegyetlen dolgok szaladtak ki a száján, például, amikor 1937-ben Gogu Rădulescu liberális diákvezetőt a vasgárdisták megkínózták, mert ki akarták belőle csikarni, hogy mit tervez ellenük a kormány,⁵⁹ Eliade nemcsak helyeselte a verést, hanem hozzátette, hogy ő még a szemét is kivájta volna.⁶⁰ Aztán ki tudja, ki mit mondott Bellow-nak Eliadéről. És mit hallott arról, hogy Olaszországban miket írtak róla? (Az áldozat mítoszának kultusza miatt akadt, aki szerint – Eliade elemzéseiben – Manole mester a román nemzetet szimbolizálja, feláldozott felesége pedig a zsidóságot.⁶¹ Ezek után napvilágot látott a napisajtóban is a vélemény: Eliade átadta a román zsidókat az SS-nek.⁶²) Jellemző Eliade orvosának önfegyelmére, hogy Eliadéről szóló megemlékezésében az antiszemitizmusról szó sem esik. Viszont akadt, aki Eliade egész vallástudományából kiolvasta a fasiszta, antiszemita üzeneteket. A vád: Eliadét nem érdeklik az erkölcsi kérdések. Ennek megfelelően vetette el a zsidó-keresztény hagyományt. A szakrális jelenség, a szent időtlenségével szemben a történelem romlás, pontosabban a ciklikus, az örök visszatéréssel jellemezhető történelemmel szemben a lineáris történelem. Ez zsidó-keresztény találmány. Deszakralizálja az univerzumot, megsemmisíti a

⁵⁵ Saszet Ágnes: „A második bűnös”. *Az újonnan fellángoló Eliade-ügy*. <http://beszelo.c3.hu/02/0910/15saszet.htm> (2013. 03.07.)

⁵⁶ Ronett: Mircea Eliade. *Mircea Eliade în conștiința contemporanilor săi*, 295–296.

⁵⁷ Petreu: *De la Junimea*, 324.

⁵⁸ Mircea Eliade: *Împotriva deznădejdi*. Buc. 1992. 26–28.

⁵⁹ A Vasgárda legújabb cselekménye váltotta ki a román kormány újjáalakítását. *Magyarság*, 1937. febr. 25. 45. (Az eset miatt jó nagy botrány tört ki a parlamentben is. *Ideologie*, IV. 274–277.)

⁶⁰ Mihail Sebastian: *Jurnal 1935–1944*. Buc. 1996. 115.

⁶¹ Furio Jesi: *Cultura di destra*. <http://circoloverhard.maxforum.org/2012/09/14/sintesi-cultura-di-destra-furio-jesi-versione-bozz/>; Monica Joita: „Cazul Eliade ne tulbura si ne intereseaza in mod direct pe toti”. *Interviu cu Pietro Angelini*. http://www.observatorcultural.ro/Cazul-Eliade-ne-tulbura-si-ne-intereseaza-in-mod-direct-pe-toti.-Interviu-cu-Pietro-ANGELINI*articleID_17897-articles_details.html (2013-03-13)

⁶² Claudio Mutti: *Eliade e l'Olocausto*. http://www.claudiomutti.com/index.php?url=6&imag=2&id_news=38; Claudio Mutti: *Inchiziția marxistă împotriva lui Mircea Eliade*. <http://razvan-codrescu.blogspot.ro/2012/09/antologia-punctelor-cardinale-xxii.html> (2013-03-13)

kozmosz vallásokhoz kapcsolódó életörömöt. A modern ember életébe bevitte a szorongást. A náci koncentrációs táborok áldozatai az emberiség élcsapata, akiket a Történelem nevében vittek máglyára. Ugyanakkor ők, az áldozatok is felelősek, hiszen saját teremtményük: a Történelem áldozatai. A szakrálishoz, az eredethez való eliadei örök visszatérés az antiszemitizmus örök visszatérése. És a végén – sejteti Dubuisson – még az azték, a náci és a szovjet tömegyilkos is *homo religiosus*nak minősül. Eliade „nyugtalanító posztulátuma” a következő: „minden emberi kulturális és civilizációs művet a múltban és a jövőben alá kellett és alá kell rendelni az őt transzcendentáló kozmikus imperatívuszhoz”. A megújuláshoz gyakran vérnek kell folynia és orgiára van szükség. Így állnak helyre a természetes hierarchiák. „A *homo religiosus* újpogánysága nem más, mint ennek a rejtett princípiumoknak és erőknak alávetett és általuk éltetett világnak a követelése”, emez erőkhöz kell mindennek igazodnia. Tehát: „A gondolkodás, az ész és az erény feleslegesek és csak áthághatatlan akadályokat jelenthetnek.”⁶³ Egy másik rekonstrukció szerint Eliade Istene visszahúzódtott a világ teremtése után, és magára hagyta az embereket. Az Istennel való misztikus egyesülés – az új Birodalomban – csak a zsidók, a választott nép feláldozásával valósul majd meg.⁶⁴ Ezek az ítéletek kemények. Így aztán van is mit mentetgetni. A leghitelesebb ítélet: Eliade hú akart maradni barátaihoz és ahhoz, amit a Gárda pozitívumának tartott, egykori antiszemitizmusát visszaszorította, elfojtotta, nem nyilatkozott róla és nem is vallotta meg.⁶⁵ Ki tudja, milyen egzisztenciális megfontolások játszottak közre? És aligha csak azok. Életművének érvényessége forgott kockán. A Vaszgárda, a legionárius vallásosság számára kortárs vallásos tapasztalat volt, beépült tudományába; tudománya pedig a mozgalomba. Ha tudományát nem akarja kompromittálni, akkor múltját sem tagadhatja meg, nem vallhatja be, mert akkor a mozgalommal együtt ítélik el. Viszont, úgy tűnik, bízott abban, hogy az utókor, a történelem majd másként ítélik meg a mozgalmat. És olyasmiket mondott, amivel erre a változásra készülve, ennek a majdani utókornak szólt, ezzel viszont megint alkalmat adott arra, hogy tudományának emberi és tudományos hitelét megkérdőjelezzék. „A labirintus próbája” című interjúkötetében önfeledt tudatossággal így szólta el magát: „Az aztékok számára az emberi áldozatnak az volt az értelme, hogy az emberi áldozatok vére a napistent és általában az isteneket táplálja. Az SS számára emberek millióinak megsemmisítése a lágerben szintén értelemmel bírt, ugyancsak eszkatológikus jellegűvel. Azt hitte, hogy a jót képviseli a rossz ellenében. Akár a japán pilóta. [...] Az aztékok azt hitték a napistent segítik, a náci és az oroszok azt hitték, a történelmet valósítják meg.”⁶⁶ Eliade számára ez a manicheizmus jelenléte és megnyilvánulása, tehát annak a gnosztikus szemléletnek, amely mindent a Jó és a Rossz harcára egyszerűsít. Tudomásul vette, hogy a történelmet milyen mélyen áthatja a manicheizmus. Az nem mindig zavarta, hogy milyen ocsmányul. Megmagyarázta, ugyanakkor kereste az önüdvözítés technikáit, ahogy gnosztikushoz illik.

⁶³ Daniel Dubuisson: *Mythologie du XXe siècle*. Lille, 1993. 288–289. (Erről a könyvről a recenzióm: Eliade és a modern mitológiák. *Buksz*, 1996. 1. sz. 32–37. = <http://www.c3.hu/scripta/books/96/01/04misk.htm>)

⁶⁴ Gianluca Nesi: Mircea Eliade e la mitologia nazista del sacrificio ebraico. *Rivista di filosofia*, 1998. 2. sz. 303–304.

⁶⁵ Florin Ţurcanu: *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*. Buc. 2003. 598.

⁶⁶ Mircea Eliade: *L'épreuve du labyrinthe*. Paris, 1983. 146.